

FÖRFÄDER. Två ansikten. Två öden från två olika tidsåldrar. De flyter ihop och passar perfekt. Hennes näsa vid hans, amorfbågarnas möten, pannorna ...

TEXT: LISA ISING

Farfar och jag

MARJE BÄR TIDEN I SIN KROPP

DE HAR ALDRIG träffats. Han dog många år innan hon föddes. Ändå har hon alltid burit honom med sig. Han är hennes farfar. Han finns i hennes gener, men också genom de berättelser, vanor och likheter som hon inte ens anade – men som de delar.

Det är Allhelgona. Alla själars dag. En dag då vi tänker lite extra på våra döda, de som inte finns bland oss mer. Man säger att de går bort. Vart går de? Och kommer de tillbaka?

För Marje Taska och hennes familj har frågan inte bara varit filosofisk. Som ester fick de vara med om att släktingar och kära inte gick bort – utan slets ur armarna på dem. Det var Stalintid. Vissa kom tillbaka, märkta för generationer framåt. Andra försvann för alltid.

En av dem många var hennes farfar Eduard.

DET BÖRJADE MED ett föredrag för inte så länge sedan. Marje, som är estnisk konstnär och har levt i Sverige i många år, blev ombedd att hålla ett föredrag om sin gamle farfar. Hon blev överrumplad – och fick generat tillstå att hon inte visste mycket. Farfar dog långt borta i ett sibiriskt fångläger, så många år innan hon själv föddes. De har aldrig mötts. Vad skulle hon berätta?

Det blev början på en lång resa – både i sitt eget inre och i minnen som legat förborgade så länge. Hon har letat i resterna efter en människa, pusslat ihop fragmenten.

I DAG KRETSAR hennes konstnärskap kring dessa minnesskrivor. Hon visar hur kusligt lätt spåren av en människa suddas ut – men också hur starkt de kan leva kvar. På mer än ett sätt har Marje gått i sin farfars fotspår. Framför allt har hon lyckats leta fram de spår

som för alltid verkade igen-snöade.

NATTEN ESTLAND aldrig glömmer är den 14 juni 1941. Då deporterades 10 000 estländare till Sibirien under en enda natt. Efter som farfar varit en tongivande kulturpersonlighet i det fria Estland och morfar diplomat i väst – betraktades hela släkten som klassfiender och skulle "rensas ut". Männerna plockades först och mötte ofta en säker död i fångläger. Kvinnorna och barnen förvi-

Han är med mig. Ibland känns det nästan som att han verkar genom mig.

sades till Sibirien, där de fick överleva bäst de kunde med tvångsarbete i skogen och annat.

Marje själv föddes tre dagar efter hemkomsten från de femton år långa förvisningen. Hon växte upp i Tallinn och har alltså inga egna minnen från vare sig

Sibirien – eller livet före deportationen. Efteråt var de få som ville minnas. Vad som hänt de döda förblev okänt.

– Som barn älskade jag min osynlige farfar. Han var omringad av en hemlighetsfull aura. Jag smekte hans bokband som värderades som guld i vår familj. Det enda jag visste var att han var död, mer ville mina föräldrar inte berätta för oss barn.

I VUXEN ÅLDER har Marje nu närmast sig barndomens nästan mytiska släkting. Hon började gräva och fråga, nu var det ju 2000-tal.

Det som bara var en känsla och vaga barndomsminnen, blev verkligare när hon sökte fakta för sitt föredrag. Hon hittade små svartvita fotografier från en lycklig ungdomstid i ett bohemiskt Europa, bilder av en far som leker med sina barn.

Hon plockade fram de påkostade bokbindningarna som Eduard gjort i sitt arbete. Hon levde sig in i hans tankar, hopp och för tvivlan. Undan för undan har hon upptäckt hur nästan otäckt lika

de är. Att de är porträttlika visar inte minst bildmontaget som illustrerar denna text. Ansiktenas olika delar passar perfekt i varandra!

DE HAR OCKSÅ valt samma yrke och samma material. Liksom sin farfar har Marje ofta haft lädret som konstnärligt uttryck – och därigenom har förstås ett särskilt släktskap uppstått.

Farfar var inte bara Eduard. Han är släktens superstar, en legendarisk konstnär och den som startade läderfakulteten vid Tallins konsthögskola och därefter en egen konstnärlig industri. Han prisdades på världsutställningen i Paris 1937, men innan deportationen, ett fåtal år senare, förstattes till läderarbete.

Trots Eduards och många andras grymma öde, är det inte tragedin eller lidandet som Marje vill fokusera på. Som konstnär har hon sökt sin farfar, så som han var. Bortom ont och gott. I minnet är han inte en utblottad fånge!

– Han är med mig. Ibland

känns det nästan som att han verkar genom mig, berättar Marje som ofta har upplevt hans närvaro. De använder till och med samma verktyg i arbetet.

I våras var det 120 år sedan Eduard Taska föddes. Marje passade då på att göra en utställning om honom. Det blev en poetisk installation över minnet av en människa – och hur lätt glömskan suddar ut ett liv.

På utställningen skrev hon sin farfars namn i krita på väggen. Det behövdes bara en oförsiktig besökare, så kunde namnet suddats ut. Hon gjorde ett slags memory-spel med fotografier från Eduards familjeliv: trädgårdsarbete, ett schackparti med barnen, söndagsmiddag ...

Memorykortens ovansida är av konstgräs. Det blir ett makabert spel med minnen, som kan försvinna så fort de hamnar under grästuvorna, glömskans eller verklighetens.

PÅ UTSTÄLLNINGEN, som visades på Estlands museum för Brukskonst och Design i Tallinn under våren, syntes också dubbelporträttet av de båda. Hennes näsa vid hans, amorfbågarnas möten, pannorna.

Porträttet blir en sinnebild över de släktingar vi bär inom oss, även sådana vi aldrig mött. De definierar vår person – och ibland vet vi inte ens om det. Eduard Taska dog, till synes övergiven och ensam där borta i Sibirien. Ändå lever han kvar på många sätt. Alldeles här och nu.

Efter sin död har han blivit farfar sex gånger och gammelfarfar sexton gånger. På det sättet är vi alla bärare av tiden: både vår egen och våra förfäders. I oss bor så många andra människor. Det gäller bara att få en anledning att plocka fram dem. Kanske en så enkel sak att någon frågar. Vem är du? Vem var din farfar? ♦

Undan för undan har Marje Taska upptäckt hur lika hon och hennes farfar är. Att de är porträttlika visar inte minst detta bildmontage. Ansiktenas olika delar passar perfekt i varandra.

BILDMONTAGE: MARJE TASKA / MARKO NAUTRAS

Epigenetik – forskning på gränsen mellan arv och miljö

Många av oss har upplevt en särskild närhet till vissa släktingar. Ibland får vi reda på personliga paralleller och likheter med anförvanter, som vi kanske inte ens mött. Hur kan det komma sig?

En som försöker hitta svaret är Elia Psouni. Hon är utvecklingspsykolog och forskare vid Lunds universitet inom ett nytt tvärvetenskapligt forskningsfält – epigenetiken. Som hörs på namnet har det med ärftlighet, genetik, att göra men det omfattar även

miljöfaktorer som kan påverka arvet. –Vi försöker precisera samspelet mellan arv och miljö. Den psykosociala miljön, är exempelvis en av flera miljöfaktorer som kan påverka vår arvs massa, förklarar Elia Psouni.

UNDER DRYGT ETT ÅR har hon ingått i en tvärvetenskaplig epigenetik-grupp vid Pufendorfinstitutet, också det vid universitetet i Lund. Gruppen består av bland annat medicinare, psykologer, humanister, samhällsvetare och etnologer – sammanlagt tretton forskare från en mängd fakulteter. Tillsammans har gruppen stu-

derat hur vi kan överföra annat än yttre drag som ögonfärg och längd. Epigenetiskt kan även egenskaper som sårbarhet och ångest överföras – men också mer positiva egenskaper som verbal förmåga, bildseende, fokus och emotionalitet. Tidigare har dessa sidor räknats till ren miljöpåverkan, alltså att vi härmar och påverkas av människor omkring oss. Elia Psouni berättar hur det går till:

–KLART ÄR ATT en stark upplevelse eller trauma kan ha så stark effekt på kroppen att könsceller påverkas. Vissa gener i dessa celler slås på eller blir aktiverade

Utvecklingspsykologen Elia Psouni forskar i hur känslor och upplevelser kan bli del av vårt genetiska arv.

FOTO: INGELA BJÖRCK

medan andra gener stängs av. Yttre miljöfaktorer kan alltså den här vägen ta sig in i arvs-

san. På så sätt kan det epigenetiska arvet exempelvis skapa en väldigt rädd individ. Utan att det egentligen längre finns något att vara rädd för, har det skapat en kropp som upplever stor fara.

VETENSKAPEN HAR med andra ord kommit så långt att den håller på att hitta svaret på hur vi kan arva känslor, upplevelser och attityder – också av anförvanter vi aldrig mött. Så kanske är det inte så märkligt ändå att vi kan känna en särskild närhet, även till de släktingar vi aldrig hann uppleva medan de levde. Med eller utan yttre likheter, kan vi vara dem lika på ett sätt vi inte visste om. ♦